

13. Про затвердження Програми створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 1998 р. – № 346.
14. Про затвердження Програми розвитку національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні на 2006-2010 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2006 р. – № 496.

Шеремета М.Я. Украина в системе международных транспортных коридоров.

В период трансформационных преобразований в украинской экономике, вхождение Украины в международное глобализованное пространство все больше внимания следует уделять проблеме создания и функционирования национальной сети международных транспортных коридоров в Украине и входа их в международную транспортную систему.

Ключевые слова: международный транспортный коридор, транспортная инфраструктура, транзит.

Sheremeta M.Ya. Ukraine in System of International Transport Corridors.

In the period of transformational conversions in the Ukrainian economy, entrance of Ukraine to the international globalizing space it is necessary to pay much attention to the problem of creation and the functioning of national network of international transport corridors in Ukraine and their entrance into the international transport system.

Key words: international transport corridor, transport infrastructure, transit.

Надійшло 05.03.2008 р.

УДК 334.722:658

О.А. Потай

Концептуальні засади екологічного менеджменту підприємства

Розглянуто питання становлення екологічного менеджменту як альтернативного напрямку наукового знання та одного з найвищих пріоритетів підприємницької діяльності. Розкрито механізм управлінського впливу екологічного менеджменту на підприємстві та запропоновано класифікацію його нормативного забезпечення (на національному та міжнародному рівнях).

***Ключові слова:** екологічний менеджмент, сталий розвиток, підприємство, нормативне забезпечення.*

Екологічну ситуацію в Україні вже давно характеризують як кризову. Впродовж тривалого часу відбувалися і структурні деформації народного господарства, за яких перевага надавалася розвитку сировинно-видобувних, найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості. Відхід від традиційної

© О.А. Потай, 2008.

«ресурсної і споживацької» стратегії розвитку потребує зміни поведінки суспільства, розроблення нових концепцій державного управління й підприємницької діяльності, оскільки розбалансованість функцій використання природного капіталу та його відтворення призвела до широкомасштабних деструктивних процесів, які становлять реальну загрозу для здоров'я людини і розвитку суспільства [1]. Забезпечення ефективного управління підприємством як системи процесів тривалий час розглядалось з точки зору забезпечення економічної ефективності функціонування і отримання підприємством фінансових прибутків: система (підприємство) виробляє деякий продукт (товари, послуги) і споживає для виробництва певні ресурси (природний і рукотворний капітал); результатом роботи системи є прибуток (збиток).

Сьогодні до менеджменту підприємств висуваються дедалі жорсткіші екологічні вимоги, і забезпечення внутрішньої і зовнішньої екологічної безпечності виробництва стає не лише соціальним обов'язком підприємства, але ще й фактором конкурентної боротьби. Необхідним стає переосмислення засад традиційного типу функціонування підприємства, а також системи природокористування та управління виробничо-господарською діяльністю [2].

Останніми десятиліттями з'явилися нові наукові напрями, які генерують в собі як класичні вчення, так і новітні уявлення про людину, суспільство і природу та їх співіснування. Одним із таких напрямів є екологічний менеджмент, який на сьогодні вже є окремою науковою дисципліною та своєрідною ідеологією управління виробничою діяльністю, оскільки пропонує дієвий інструментарій для розв'язання поточних та попередження виникнення нових еколого-економічних проблем виробництва.

Виникнення і становлення екологічного менеджменту стало результатом співпраці екологічно стурбованої верстви науковців, промисловців і політиків всього світу щодо пошуку шляхів і можливостей покращання екологічної ситуації з одночасним забезпеченням економічного розвитку. Починаючи з 1987 р., коли Міжнародною комісією з питань довкілля і розвитку було запропоновано перехід суспільства на засади сталого розвитку, у світі постійно зростає підтримка цієї концепції та відбувається розробка механізмів реалізації її базових принципів. У 1990 р., з метою допомогти промисловцям всього світу покращити їх екологічну діяльність та забезпечити сталий економічний розвиток, Міжнародною Торговою Палатою було прийнято Бізнес-Хартію, що визначила основні принципи екологічного менеджменту підприємницької діяльності, дотримання яких є винятково важливим для досягнення сталості. Запропоновані принципи, такі як відкритість, превентивність прийняття рішень, попередження забруднення, поширення екологічних знань тощо, стали засобом саморегуляції підприємств у напрямі підвищення екологічної ефективності їх функціонування. Також було визначено і статус екологічного менеджменту як найвищого пріоритету підприємницької діяльності та ключової передумови сталого розвитку (що згодом було підтверджено і на Конференції Ріо-92) [3, 4].

Екологічний менеджмент можна розглядати як міждисциплінарну науку (поглиблення знань про систему взаємодій «суспільство-природа»), як практичний інструментарій регулювання еколого-економічних відносин (випрацювання та реалізація практичних навиків щодо вибору ефективних управлінських рішень) і як якісно нову ідеологію управління природоохоронною діяльністю на сучасному етапі ринкових перетворень (розвиток еколого-економічного світогляду), які у сукупності сприяють формуванню еколого-економічного мислення, що відповідає сталому типу розвитку [5]. Для керівництва і персоналу підприємств екологічний

менеджмент перш за все є новим внутрішнім типом екологічного управління, який, на відміну від традиційного зовнішнього державного екологічного управління, принципово орієнтований на формування і розвиток екологічного виробництва й екологічної культури життєдіяльності людини, побудований на соціально-економічному і соціально-психологічному мотивуванні гармонії взаємин людини з природою [6] та спрямований на підвищення еколого-економічного рівня виробництва. Від промислових підприємств вимагається усвідомлення екологічних цінностей, формування нового типу мислення та поширення серед споживачів, партнерів та громадськості принципів екологічної культури і етики.

Екологічний менеджмент реалізовується в основному підприємствами – виробниками продукції та послуг. З одного боку, вони є основними джерелами забруднення довкілля, а з іншого, – перебувають у центрі глобальної економічної діяльності і все частіше – глобального управління [7]. Сьогодні вже не виникає сумнівів щодо доцільності врахування екологічних вимог у процесі прийняття рішень, а постійне посилення екологічних вимог і очікувань різних зацікавлених сторін змушує підприємства постійно вносити відповідні корективи у свою політику та сприймати необхідність вирішення природоохоронних питань як один із основних пріоритетів діяльності [2]. Як зазначалося у «Порядку денному на XXI століття», «підприємництво є однією з найбільш важливих рушійних сил у тому, що стосується новаторської діяльності, підвищення ринкової ефективності, розв'язання проблем, які виникають, і використання наявних можливостей. Відповідальне підприємництво може відігравати важливу роль у підвищенні ефективності використання ресурсів, зменшенні ступеня ризику і небезпеки, зведенні до мінімуму обсягу відходів і забезпеченні належної якості навколишнього середовища» [4, с. 298]. Саме відповідальне підприємництво і сповідує екологічний менеджмент, тому вкрай важливо, аби його ідеї поширювались не лише серед науковців та ентузіастів, але й серед політиків усіх рівнів та підприємців, від рішень і практичної діяльності яких і залежатиме, зрештою, чи стане економіка на шлях сталого розвитку і чи зможе людство забезпечити прийнятні умови життєдіяльності для наступних поколінь. Культивування серед виробників нового типу мислення, підвищення їх екологічної освіченості та мотивування до екологічно свідомої діяльності повинно бути одним з головних завдань органів державного управління, громадських організацій і вже «екологічно сформованих» виробників.

Предметом екологічного менеджменту є процес управління сучасним виробництвом, яке забезпечує суміщення ефективності виробничої діяльності з охороною довкілля і раціональним використанням природних ресурсів. Пошук оптимального поєднання економічних, екологічних та соціальних аспектів функціонування об'єктів господарювання, на яке спрямовується екологічний менеджмент, здатний наблизити підприємство до сталості. Відтак сутністю механізму екологічного менеджменту є постійне екологічне вдосконалення функціонування підприємства на засадах сталого розвитку, який передбачає економічну ефективність, екологічну цілісність і соціальну справедливість. Управлінський вплив при цьому спрямовується на постійну оцінку і покращення екологічних аспектів (характеристик) виробничого процесу з метою досягнення бажаного стану взаємодії підприємства з довкіллям, ефективного використання ресурсів, відповідності законодавчим та іншим вимогам, у тісній взаємодії з економічними партнерами, державою, суспільством (рис. 1).

Відповідно до запропонованого механізму екологічний менеджмент підприємства можна визначити як комплекс заходів, які включають управління

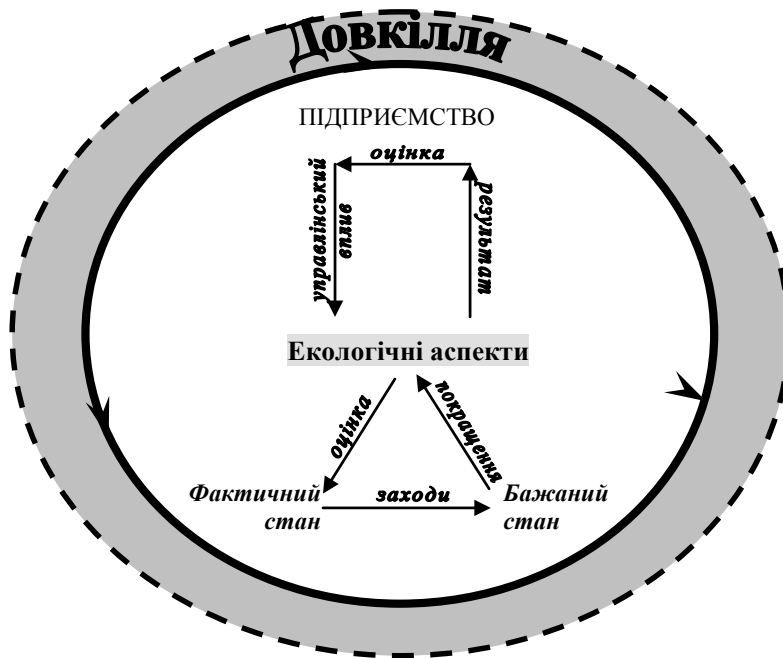

Рис. 1. Механізм управлінського впливу екологічного менеджменту

ресурсами, виробничими процесами і продукцією, спрямованих на зменшення негативних впливів виробничої діяльності на довкілля і підвищення еколого-економічної ефективності його функціонування.

Ефективність екологічного менеджменту підприємства досягається лише за умови активної підтримки з боку вищого керівництва і участі всього персоналу у налагодженні екологічно свідомої і відповідальної діяльності. Виходячи з цього принципи екологічного менеджменту промислового підприємства можна диференціювати за двома основними категоріями: 1) управління виробництвом: постійний моніторинг виробничого процесу, превентивність дій і заходів, постійне вдосконалення виробництва, комплексний підхід, цілеспрямованість, послідовність у досягненні мети; 2) управління персоналом: професіоналізм; постійне вдосконалення професійних навичок; екологічна культура і свідомість; персональна відповідальність; стимулювання і заохочення.

На початку 90-х років ХХ ст. з'явилися перші спроби впорядкувати внутрішньофірмову діяльність у сфері екологічного менеджменту – зародилися стандартизовані системи екологічного менеджменту і відповідні регламентуючі документи рекомендаційного характеру (Британський стандарт BS 7750 – 1992 р., Постанова ЄС EMAS – 1993 р., серія міжнародних стандартів ISO 14000 – 1996 р.). База стандартів екологічного менеджменту постійно розвивається і доповнюється, попередні видання оновлюються, розробляються абсолютно нові документи, що охоплюють раніше не враховані сфери екологічно орієнтованої діяльності (наприклад, у 2006 р. з'явився міжнародний стандарт ISO 14063 стосовно екологічних комунікацій). Ці зусилля сприяють широкому поширенню принципів та положень екологічного менеджменту і всебічному розвитку та вдосконаленню процесу управління.

На сьогодні вже сформовано потужну правову основу для діяльності у сфері екологічного менеджменту. Нею став складний комплекс національних і

міжнародних документів, які регулюють еколого-економічні аспекти підприємницької діяльності в частині охорони і збереження довкілля, регулювання процесів утворення забруднення, використання ресурсів, охорони здоров'я працівників підприємств і місцевого населення. Це – різноманітні закони, конвенції, стандарти, рекомендації, резолюції та принципи виробничого саморегулювання (табл. 1). Окремо можна виділити ратифіковані міжнародні угоди у сфері екологічного співробітництва та забезпечення сталого розвитку. У багатьох країнах невід'ємною частиною цього комплексу також є специфічні економічні інструменти, метою яких є знеохочення виробників до здійснення шкідливої або ресурсомісткої діяльності шляхом переведення її в економічно не вигідну категорію [8]. Найбільш поширеними є цінні інструменти, субсидії, кредитні системи і торгові дозволи, а також засоби примусу, такі як збори та штрафи. Сюди належать такі види діяльності, як ліцензування, екологічний аудит, страхування. В Україні цими інструментами оперують у межах державної екологічної політики та системи управління навколишнім середовищем. Однак для заохочення виробників до використання підходів екологічного менеджменту у щоденній діяльності законодавча база і організаційно-економічний механізм підтримки екологічно орієнтованої підприємницької діяльності потребують вдосконалення (включаючи питання екологічного страхування, відшкодування екологічних збитків, плати за природокористування, економічне стимулювання природоохоронної діяльності тощо) [9].

Постійне посилення міжнародного і національного законодавства у сфері охорони довкілля та екологічного менеджменту приводить до того, що закони конкуренції примушують підприємців дотримуватись принципів сталого розвитку. У такій ситуації виробляння більш якісної й екологічно безпечної продукції із мінімальними витратами сировини, природних ресурсів і енергії, мінімальною кількістю відходів виробництва і споживання при максимальному використанні відновних ресурсів, збільшенні терміну експлуатації стає найважливішим фактором економічної і екологічної ефективності.

Оскільки екологічний чинник уже переріс у фактор конкурентоспроможності, тобто такий, який можливо використовувати для задоволення суто економічних інтересів, то підприємцям стає вигідною екологічно коректна поведінка, а екологічні гасла мають великий шанс бути практично реалізованими, а не залишаються марнослівними й нездійсненними, оскільки «підігриваються» чисто комерційними бажаннями. З появою екологічного менеджменту відбулося перетворення притаманного антропоцентричному світосприйняттю орієнтира діяльності – пошуку власної вигоди. Не заперечуючи цього чинника, екологічний менеджмент змінює ставлення до нього і надає йому нового забарвлення. Так, вигода залишається мотиваційною основою використання положень екологічного менеджменту та впровадження його систем. Але це вже не суто економічна категорія. Це вигода, яка слугує на користь усім складовим триєдиної соціо-еколого-економічної системи. Підприємство отримує прибутки за рахунок розширення ринків збуту, лояльності владних структур та прихильності громадськості до екологоорієнтованої виробничої діяльності; суспільство споживає якісну продукцію, виготовлену з мінімальною шкодою для довкілля, і, відповідно, користується більш чистим середовищем; екологічна підсистема позбавляється частки техногенного навантаження, тим самим підвищується її здатність до самовідновлення і продукування природних благ. Зрештою, така ситуація веде до гармонізації стосунків суспільства з природою, розв'язання багатьох еколого-економічних суперечностей, починаючи від підвищення конкурентоспроможності

Таблиця 1

Класифікація нормативного забезпечення екологічного менеджменту підприємства

Група нормативних документів	Вид нормативного документа	Функція	Приклад	Обов'язковість дотримання (виконання)
НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ				
1. Основні закони і правила	Закони, постанови, розпорядження, укази тощо (<i>загальні нормативно-правові акти</i>)	<ul style="list-style-type: none"> - Визначають компетенцію - Наділяють повноваженнями - Обмежують поле діяльності - Визначають напрями виробничої та природоохоронної діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> - Конституція України - Постанова ВРУ «Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» 	Обов'язкові
	Природоохоронне законодавство і закони безпосередньо у сфері екологічного менеджменту (<i>спеціальні нормативно-правові акти</i>)	<ul style="list-style-type: none"> - Регулюють відносини у галузі використання, охорони і відтворення ресурсів і умов довкілля - Визначають мінімальні екологічні вимоги до діяльності підприємства - Забезпечують основу для практичної реалізації екологічного менеджменту тощо 	<ul style="list-style-type: none"> - Закон про підприємство тощо - Закон про охорону навколишнього природного середовища - Закон про екологічну експертизу - Земельний кодекс - Лісовий кодекс - Закон про екологічний аудит тощо 	
2. Правила і норми виробничої діяльності	Стандарти (нормативи) якості довкілля	<ul style="list-style-type: none"> - Регулюють відносини із державними органами та економічними партнерами 	<ul style="list-style-type: none"> - Нормативи ГДВ, ГДК, ГДС 	Обов'язкові
	Дозвільна і звітна екологічна документація	<ul style="list-style-type: none"> - Встановлюють допустимий рівень впливу підприємства на довкілля; - Забезпечують статистичною інформацією про екологічний вплив підприємства, продукції і послуг 	<ul style="list-style-type: none"> - Дозвіл на спеціальне водокористування - 2-ПП (повітря) (річна) «Звіт про охорону атмосферного повітря»; - Санітарний паспорт тощо 	

Продовження табл. 1

Група нормативних документів	Вид нормативного документа	Функція	Приклад	Обов'язковість дотримання (виконання)
	<p>Стандарти у сфері екологічного менеджменту</p> <p>-----</p> <p>Стандарти у суміжних сферах менеджменту (якості)</p>	<p>-----</p> <p>Забезпечують методикою формування і розвитку систем екологічного менеджменту систематизують екологічну діяльність підприємства. Регулюють відносини із зацікавленими сторонами, в т. ч. громадськістю</p> <p>-----</p> <p>Забезпечують інструментарієм для прийняття екологічно доцільних та економічно зважених рішень</p> <p>-----</p> <p>Надають можливості для підвищення конкурентоспроможності підприємства</p>	<p>-----</p> <p>ДСТУ ISO 14001:2006</p> <p>-----</p> <p>ДСТУ ISO 14015:2005</p> <p>-----</p> <p>ДСТУ ISO 14020:2003</p> <p>-----</p> <p>ДСТУ ISO 14031:2004</p> <p>-----</p> <p>ДСТУ ISO 14040:2004</p> <p>-----</p> <p>ДСТУ ISO 14050:2004 тощо</p> <p>-----</p> <p>ДСТУ ISO 9000-2001</p> <p>-----</p> <p>ДСТУ ISO 9001-2001 тощо</p>	<p>Добровільні</p>
<p>3. Внутрішньо-фірмові правила та норми</p>	<p>Документація підприємства</p> <p>-----</p>	<p>-----</p> <p>Визначають вимоги до кваліфікації, освіченості та моральності працівників</p> <p>-----</p> <p>Розподіляють обов'язки, повноваження і відповідальність</p> <p>-----</p> <p>Заохочують до екологічно свідомої діяльності</p> <p>-----</p> <p>Регулюють поведінку відвідувачів підприємства</p> <p>-----</p> <p>Інформують про результати діяльності у сфері екологічного менеджменту підприємства і екологічну ефективність підприємства</p> <p>-----</p> <p>Підвищують екологічну інформованість і освіченість</p>	<p>-----</p> <p>Екологічна політика</p> <p>-----</p> <p>Правила поведінки</p> <p>-----</p> <p>Посадові інструкції</p> <p>-----</p> <p>Внутрішні процедури (визначення екологічних аспектів, проведення внутрішнього аудиту і т. д.)</p> <p>-----</p> <p>Відкрита екологічна звітність</p> <p>-----</p> <p>Установчі документи тощо</p> <p>-----</p> <p>Правила поведінки на території підприємства</p> <p>-----</p> <p>Екологічна політика</p> <p>-----</p> <p>Відкрита екологічна звітність</p>	<p>Обов'язкові для працівників підприємства</p> <p>-----</p> <p>Обов'язкові для відвідувачів підприємства</p> <p>-----</p> <p>Добровільні для відвідувачів підприємства</p>

Таблиця 1

Класифікація нормативного забезпечення екологічного менеджменту підприємства

Група нормативних документів	Вид нормативного документа	Функція	Приклад	Обов'язковість дотримання (виконання)
МІЖНАРОДНИЙ РІВЕНЬ				
1. Міжнародні документи екологічної політики	Угоди, конвенції, протоколи, стратегії тощо	<ul style="list-style-type: none"> - Регулюють міжнародні аспекти природоохоронної підприємницької діяльності - Формують міжнародні торговельно-економічні відносини та ринок екологічних товарів і послуг - Сприяють підвищенню міжнародної екологічної свідомості та культури - Визначають єдині правила і вимоги щодо побудови систем менеджменту 	<ul style="list-style-type: none"> - Порядок денний на XXI століття - Бізнес-Хартія Міжнародної Торгової Палати - Кіотський протокол із зміни клімату - Організація Конвенція - Протокол про стратегічну екологічну оцінку тощо 	Добровільні
2. Міжнародні документи з екологічного менеджменту	Стандарти у сфері екологічного менеджменту	<ul style="list-style-type: none"> - Надають можливість розвитку і сертифікації інтегрованих систем екологічного менеджменту - Забезпечують міжнародну узгодженість і співпрацю 	<ul style="list-style-type: none"> - ISO 14001:2004 - EMAS:2001 - ISO 19011:2002 тощо - ISO 9001:2000 - ISO 10015:1999 - OHSAS 18001:1999 - SA 8001-2001 тощо 	Добровільні
3. Екологічного менеджменту	Стандарти у суміжних сферах менеджменту (якості, охорони праці, соціальної відповідальності)			

окремого підприємства, а, відповідно, і окремої галузі, та покращення екологічних характеристик виробництва, а відтак – і певного населеного пункту чи цілого регіону, та закінчуючи довірою громадськості, споживачів і партнерів. Це шлях від часткового до загального – від окремого підприємства до національної економічної системи і підвищення добробуту всього суспільства.

Екологічним менеджментом також передбачається процес інтегрування у всі функції менеджменту екологічної складової – екологічно свідомої й прийнятної саме з екологічної точки зору поведінки. Таким чином, до процесу прийняття рішень долучається вагома складова – екологічний чинник, без урахування якого не може бути реалізований жоден процес на виробництві, та створюються умови для прояву необмеженого творчого потенціалу персоналу підприємства в різнобічній екологічній діяльності.

Водночас із поширенням екологічного менеджменту відбувається й процес формування нового світогляду, становлення нових цінностей і морально-етичних критеріїв, покликаних знизити ймовірність глобальних криз і катастроф та дати можливість світовому співтовариству, що здійснює пошуки маршрутів у майбутнє, стати на шлях розумного самообмеження, ретельного аналізу наслідків запланованих дій, створення на планеті життєздатної, гармонійної цивілізації [10]. Адже, як зазначає Т.П. Галушкіна [5], для того, щоб здійснювати економічний розвиток, необхідно мати адекватну систему екологічного менеджменту і відповідну світоглядну основу (культуру), які були б здатними забезпечувати продуктивність, ефективність і динамічність цього розвитку.

Екологічний менеджмент може знайти практичне втілення як на будь-якому промисловому підприємстві, так і у сфері послуг. Він використовується як великими, так і середніми та малими підприємствами. Наприклад, системи екологічного менеджменту функціонують на хімічних заводах, підприємствах роздрібною торгівлі, в туристичних фірмах, комунальному господарстві міст тощо.

Підсумовуючи, можна зазначити, що на сучасному етапі розвитку суспільства використання підходів екологічного менеджменту є важливим для розв'язання еколого-економічних суперечностей, спровокованих економічним розвитком. Кожне підприємство рано чи пізно стикнеться з необхідністю екологічної модернізації не лише виробничого обладнання і технологічних процесів, а й методів і принципів управління виробництвом. Зміна виробничо-господарської поведінки необхідна як з огляду на загострення екологічної ситуації та підвищення вимог суспільства й міжнародної спільноти до якості господарювання, так і з точки зору необхідності забезпечити подальший екологічно прийнятний економічний розвиток. Приєднуючись до міжнародної ініціативи щодо поширення положень екологічного менеджменту, виробник свідомо обирає шлях самообмеження, яке проявляється у добровільному переході на принципи екологічно відповідального підприємництва.

Список використаних джерел

1. Національна екологічна політика України: стратегічні оцінки і рекомендації / Під заг. ред. В. Шевчука. – К., 2007. – 57 с.
2. Садеков А.А. Механизмы эколого-экономического управления предприятием: Монография. – Харьков: Изд. дом «ИНЖЕК», 2004. – 224 с.
3. Business Charter for Sustainable Development Principles for Environmental Management. International Chamber of Commerce, 27 November 1990.

4. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» / Пер. з англ.: ВГО «Україна: Порядок денний на ХХІ століття». – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
5. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) – Одесса: Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 280 с.
6. Коротков Э.М. Концепция экологического менеджмента // Менеджмент в России и за рубежом. – 1998. – №2. – www.cfin.ru/press/management/1998-2/02.shtml.
7. Гридэл Т.Е., Алленби Б.Р. Промышленная экология: Учебн. пособие для вузов / Пер. с англ. под ред. проф. Э.В. Гирусова. – М.: ЮНИТИ–ДАНА, 2004. – 527 с.
8. North, K. Environmental business management: An introduction (second edition). – Geneva, International Labour Office, 1997. – 205 p.
9. Бобошко В.И. Принципы экологического управления в экономике малого бизнеса. – М.: РЭФИА, НИА – Природа, 2002. – 192 с.
10. Лук'яніхін В.О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком: Монографія. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. – 314 с.

Потай О.А. Концептуальные основы экологического менеджмента предприятия.

Рассмотрен вопрос становления экологического менеджмента как альтернативного направления науки и одного из высших приоритетов предпринимательской деятельности. Раскрыт механизм управленческого влияния экологического менеджмента на предприятия и предложена классификацию его нормативного обеспечения (на национальном и международном уровнях).

Ключевые слова: экологический менеджмент, устойчивое развитие, предприятие, нормативное обеспечение.

Potay O.A. Conceptual Foundations of the Environmental Management at the Enterprise.

Problems of the environmental management establishment as an alternative scientific trend and as one of the highest corporate priorities of enterprise activity have been considered. Mechanism of the environmental management administrative regulation on the enterprise have been elucidated. Classification of normative maintenance for environmental management on both national and international levels have been proposed. *Key words:* environmental management, sustainable development, enterprise, normative maintenance.

Надійшло 07.11.2007 р.